

AZ ERDŐJÁRADÉK

POGRÁNYI KÁLMÁN

Jelen írásommal elsősorban a magyar kapitalista erdőgazdálkodás járadékviszonyait, valamint a járadékképző erők szocializmusbeli működéséből származó feszültségeket és ezek lehetséges feloldási módzatait kívánom érinteni. Elsődleges célom, hogy ráirányítsam a figyelmet arra a — múltban teljesen magától értetődő — szakmai gondolkodásmódra, amely a piacgazdálkodás napi gyakorlatára épülve a legteljesebben kifejezte az erdőgazdálkodásnak, e speciális kitermelő ágazatnak, ökonómiai viszonyait és sajátosságait.

E cikk főbb megállapításait és adatait az „Erdőjáradék a magyar kapitalista erdőgazdálkodásban, 1879—1938” című szakdolgozatomból merítettem.

Ma, amikor a magyar gazdaságban felhalmozódott válságjelenségeket elsősorban a piac szabályozó szerepének fokozottabb érvényre juttatásával, valamint az egyes ágazatok, gazdálkodó egységek tevékenységének az eddigiekénél realisabb megmértetésével véljük feloldhatónak, talán nem teljesen érdektelen szót ejteni a fejlett piacgazdálkodás egyik alapvető kategóriájáról, a járadékról, melynek nem kellő mértékű figyelembevétele az új mechanizmus gazdaságirányítási gyakorlatában a nyersanyagtermelő ágazatok legakutabb problémáit halmozta fel.

Az erdőjáradék általános vonatkozásai a piacgazdálkodáson alapuló rendszerekben

A járadék — az itt használt értelemben — a nyersanyagtermelő ágazatok közgazdasági kategóriája, tehát azon ágazatoké, amelyek tevékenysége a természeti kincsek megszerzésére (kitermelő ágazatok), illetőleg olyan termékek termelésére irányul, melyek természeti kincsek (pl. a föld), mint sajátos termelőeszközök segítségével állíthatók elő.

Ezen ágazatok közös jellegzetessége, hogy esetükben az értéktörvény — a termelési folyamat helyhez kötöttsége, a különböző természeti feltételek és a termék előállításának monopolizálhatósága miatt — csak igen korlátozottan és sajátos jelleggel érvényesül. Átlagos hatékonyságú termelés esetén az álló- és forgóeszköz-lekötésből származó költségek tőkekamattal és vállalkozói nyereséggel növelt összege (termelési ár), mely a természeti feltételek differenciáltsága és a piacokhoz való kapcsolódás eltérő volta miatt, már eleve lényeges különbségeket mutat. Csak a minimálisan elérendő piaci árat szabja meg, s csupán érintőlegesen hat a tényleges árapra abban az esetben, ha azok a piaci erők működésének hatására a termelési ár szintje felett alakulnak. A termelési árak struktúráját tehát csupán negatív visszacsatolás kapcsolja a piaci árak rendszeréhez, melyet elsősorban a kérdéses nyersanyag felhasználási lehetőségei, minőségi paraméterei, valamint termelésének monopolizálhatósága szabnak meg.

A tényleges piaci és a konkrét termelési ár különbsége képezi a járadéknak nevezett tiszta jövedelemrészt, melynek keletkezése egyértelműen a természeti feltételek és a piachoz való kapcsolódás — amely szintén objektív adottság — különbözőségeire vezethető vissza, s mint ilyen, a természeti erők hozadékának tekinthető.

A fejlett piacgazdaságban tehát a természeti kincsek és feltételek termelési folyamatba történő beépülése különböző nagyságú pénzáradékot eredményez. A kapitalista ártermelés rendszerében — mivel a tőke elvét következetesen érvényesíti — ezek gyakorlatilag nem különböznek a kamatozó tőkéktől, s tőkeértékük — elvileg — a mindenkori járadék tőkésítéséből nyerhető.

Az erdőjáradék meghatározása — a gyakorlati szempontokat kielégítő pontossággal — az adott helyen lévő, adott mennyiségi és minőségi paraméterekkel rendelkező állománytípus normál üzemosztálya évről évre változatlanul ismétlődő tevékenységrendszerének hozam- és költségviszonyai alapján történhet. Ebben az esetben ugyanis az eredmények és ráfordítások közvetlenül összevethetők, s a járadékviszonyok változása egyértelműen a termelés közgazdasági feltételrendszerében beálló módosulásokat tükrözi.

Az elmondottak illusztrálására próbáljuk a soproni városi erdők — 1928 és 1932 közötti adatokra támaszkodó — járadékviszonyait elemezni: A 10 000 kh-as városi birtokon a főhasználatok főként az 50—60 éves cseres-tölgyeseket érintik. A véghasználatok és gyérítések kivitelezése házilag, csupán a gally- és tuskófa kerül tőáron értékesítésre. A tisztításokat a szegényebb nép egységár ellenében végzi. Az erdőgazdaság üzemi berendezését egy városi farraktár képezi, amely keret- és szélező körfűrészszel is fel van szerelve. Itt bonyolódik a városi erdőkből kikerülő tűzifa adásvétele is. A cseres-tölgyesek felújítása mesterséges, mivel a rossz sarjasok szálerdőkké való átalakítása a gazdaság egyik legfontosabb célja. A mellékhaszonvételek közül a kőfejtés a legszámottevőbb.

A normál üzemosztály területe: 55 kh

Kimutatás a véghasználati bevételek alakulásáról

Áll. típus	Faterfogat			Egységár			Árbevétel
	műfa	tűzifa	össz.	műfa	tűzifa	össz.	
CS—KTT	4	m ³ /kh 168	172	—	K/m ³ —	8,31	korona 1429
Költségek							
Fahaszn.	Mellékh.	Erdőműv.	Általános	Összes		Norm. nyer. növ.	
korona/üzemosztály							
	341	106	69	581	1097		1287
Bevételek							Erdőjáradék
Véghaszn.	Előhaszn.	Mellékh.	Egyéb	Összes	Összesen		Fajlagos
korona/üzemosztály						k/ü.	k/kh
	1429	160	208	65	1862	575	10,45

A pénzügyi adatok aranykoronában való számbavétele az említett tanulmány járadékadatainak egységes értékelhetősége miatt volt szükséges.

A realizált járadék nagyságát természetesen minden olyan tényező befolyásolja, amely a bevételek és ráfordítások alakulására hatással van. Ily módon az erdőjáradék alakulását elsősorban az adott nemzetgazdaság nemzetközi

munkamegosztásban elfoglalt helyének, a bel- és külpiazi feltételeknek, az egyes erdőtájak különböző fizetőképességű piacokhoz való kapcsolódási lehetőségének, ezen kapcsolódás módjának, az állományok értékesítési szempontból fontos jellemzőinek (fafaj, minőség, fatömeg), a termelés természeti viszonyoktól (terep-, útviszonyok stb.) függő közvetlen költségeinek, valamint a tulajdon- és gazdálkodási viszonyoknak egymással is összefüggő rendszere határozza meg.

A kapitalista korszak járadékviszonyainak vázlatos áttekintése

A kapitalista korszak erdőgazdálkodója a járadékot a lábon eladott vágás vételárán — az ún. „tóár”-on — keresztül érzékelte, melyet — mint az erdőgazdálkodás jövedelmezőségének legfőbb jellemzőjét, az eladási ár és a nyereséghányaddal növelt termelési költségek különbségeként — akkor is számított, mikor a századfordulót követően a faanyag házilagos kitermelése és feldolgozása egyre nagyobb teret nyer az addig kizárólagosan alkalmazott tővön történő értékesítéssel szemben. (Mivel a területre vonatkoztatott tóárból a járadékot az akkor — de különösen az I. világháború előtt — általánosan alkalmazott tarvágásos rendszer esetén viszonylag kis szórást mutató költségelemek levonásával nyerhetjük, a tóárak rendszere igen szoros kapcsolatban áll a járadékviszonyokkal.)

Erdőjáradék az I. világháború előtt

A monarchikus időkben — elsősorban a nyugat-európai centrum nyersanyagigénye növekedésének hatására — kialakuló és a viszonylag töretlen és tendenciáiban a jövedelmezőség állandó növekedését kiváltó kül- és belpiaci konjunktúra bázisán gyorsan határozott kontúrokat öltő rendszeres erdőgazdálkodás súlypontja a felvidéki, erdélyi és szlavóniai fenyő- és tölgyállományokban végrehajtott értékfatermelésen nyugodott. Ez a fenyőanyag esetén részben hazai, részben külföldi igényeket elégít ki, míg a tölgyműfánál az exportorientáció a meghatározó jelentőségű. A hatalmas volumenű és nagy járadéktartalmú mûfa- és félkésztermék-export —, mely egyes piacokon és egyes választékok esetén egyben értékesítési monopóliumot is jelent — millió szálal kapcsolja hazánkat a gyorsan fejlődő államokhoz, s jótékony hatással van nem csupán az erdőgazdaság és faipar, de az egész nemzetgazdaság fejlődésére is.

A sűrűbben lakott és gazdaságilag fejlettebb országrészek erdeinek szabályos hozama — legalábbis, ami ezen gyakran agyonlegeltetett, nagyrészt sarjeredetű, elsődlegesen tűzifa célú elegyes lombdők szabályos hozamát illeti — szinte kizárólagosan a helyi, a tűzi- és alárendelt minőségű szerfára irányuló igények kielégítését szolgálja. Az itt folytatott gazdálkodás azonban — jelezve a konkrét gazdasági viszonyokhoz való alkalmazkodás sikerességét — járadékviszonyait tekintve nem marad el a hegyvidéki értékfatermeléstől, ami elsősorban a magas tűzifaárakra, a tetemes mellékhasználati bevételekre, valamint a szigorúan helyi értékesítésre vezethető vissza.

A magyar erdészet mostohagyereke ekkoriban a hegyvidéki bükkösökben folytatott, szinte kizárólagosan tűzifa célú gazdálkodás, amelynek járadéktermelő képessége minimális, s a „megtakarított”, túltartott bükkösök által elfoglalt hatalmas területek beszédesen bizonyítják az árviszonyoknál tárgyalt negatív visszacsatolás nem csupán elméleti jelentőségét.

A járadékviszonyokat természetesen az állományviszonyok, a termelés közvetlen költsége, valamint az egyes régiók kül- és belföldi piacokhoz való kap-

csolódásának lehetősége is befolyásolja. E tekintetben a nyugati piacoktól távol fekvő, az ország belső részei felé olcsó szállítási útvonalakkal alig rendelkező Erdély — kiváló minőségű, olcsón kitermelt fenyőanyaga ellenére — relatív hátrányban van a rosszabb minőségű állományokkal rendelkező, de közvetlenül Németországba exportáló, illetve a Vág és Garam kínálta olcsó víziutat kihasználó Felvidékkel szemben. Igen magas járadékot realizál a Máramaros fenyőgazdasága, mely a Tiszán leúsztatott első rangú fenyőszálfájával az Alföld piacát monopolizálja. Ez a helyzet a — legalábbis a román és boszniai konkurencia megjelenéséig — a Délvidéken is, amely a közvetlen tengeri szállítás haszonélvezője. A tölgyállományoknál az anyagminőség a meghatározó a járadékviszonyok alakulásában, s az egyéb tényezők hatása csak másodlagos. Az 1890-es évek elejéig, mikor a termékszerkezet döntő jelentőségű eleme a főleg exportcélokat szolgáló donga, elsősorban a kitermelt anyag vastagság szerinti megosztása és hasíthatósága a járadék nagyságát eldöntő tényező. Később, amikor a konszolidálódott, magasabb termelési költségekkel dolgozó magyar erdőgazdaság kiszorul a dongapiacról, s a nagyobb erdőjövedelmet biztosító fűrészipari alapanyag termelésére tér át, a vastag, nagy hosszban egyenes, finom szövétű anyagot adó állományban realizált járadék a korábbi értékek két-háromszorosára emelkedik. E versenyben a Felvidék és Erdély viszonylag vékony és rossz alaki tulajdonságokkal rendelkező erdei, eleve hátránnyal indulnak a szávamenti kocsányos tölgyesekkel szemben, ami a vázolt struktúraváltás után még kifejezettebb lesz. A szlavóniai állományok elsőrendű tölgyanyaga ekkor a fűrészáru világpiacának meghatározó tényezőjévé lép elő, a hegyvidéki tölgyesek fatermése pedig egyre nehezebben értékesíthető, ami természetesen a járadékképződést is kedvezőtlenül befolyásolja.

Járadékviszonyok a monarchikus Magyarországon

Régió	1882—1884			1913—1914		
	Fenyő	Tölgy	Bükk korona/kh	Fenyő	Tölgy	Bükk
Felvidék	3,20	2,02	—0,09	8,65	1,88	—
Máramaros	7,89	—	—1,10	18,10	—	—
Erdély	3,57	3,67	1,62	4,98	4,79	—0,95
Délvidék	4,98	5,26	0,46	3,51	15,78	—1,68
Alföld	—	5,63	—	—	—	—
Átlagosan	4,75	3,92	0,53	—	—	—

Erdőjáradék a két világháború között

Az új országhatárok között maradó, jobbára elegyes lomberdőkben folytatott — elsődlegesen a helyi tűzifaszükséglet kielégítését célzó — erdőgazdálkodás továbbra is magas járadékokat realizált (10—15 korona/kh), azonban a jövedelmi viszonyok a korábbiaknál lényegesen kisebbek, pedig a nemzetgazdasági strukturális válságával összefonódó világgazdasági krízis a kormányt a piaci folyamatokba való — importkorlátozások, kényszertermelések és távol-sági szállítások formájában megjelenő — adminisztratív beavatkozásokra kényszerítik, ami — a konkrét gazdasági helyzettől függően — változó előjellel és mértékben befolyásolja az erdőjáradék pillanatnyi értékét.

Erdőjárdék a szocializmusban

A szocialista gazdálkodás tervutasításos irányítási rendszerrel jellemezhető első szakaszában — a piaczdálkodás háttérbe szorítása miatt — e kérdéskör marginális jelentőséggel bírt, s a járdék lényegében állami szinten csapódott le.

Az új gazdasági mechanizmusban a gazdasági irányításnak egyik legfontosabb eszközévé az államilag szabályozott piac vált. *A piaci rendszer logikájának megfelelően a járdék ekkor — természetesen a mesterséges árrendszer által erősen deformálva, s az erdőgazdálkodás sajátosságait figyelmen kívül hagyó könyvviteli gyakorlatnak köszönhetően megállapíthatatlan mértékben — vállalati szinten és pénzformában jelenik meg, és — a meglehetősen erőteljesen tűnő járdék-átcsoportosítási gyakorlat (erdőfenntartási járulékok) által lényegileg nem befolyásoltan — jelentős különbségeket okoz — különösen a hazai értékesítésnél jövedelmezőbb exportügyletek nagyobb jelentőségre emelkedésével — a különböző természeti és piaci feltételek között működő vállalatok jövedelmezőségi mutatóiban.* A „láthatatlan járdék” tehát a vállalati differenciálódás jelentős tényezőjévé válik, különösen, ha a felhalmozáson keresztül érvényesülő másodlagos hatásokat is figyelembe vesszük, ami azután a vállalati tevékenység színvonalának indokolatlan alá, illetve felülértékeléséhez vezet.

A vázolt, s egyre komolyabb feszültségeket kiváltó probléma — minden szempontot és érdeket kielégítő — megoldása a mai viszonyok között csaknem lehetetlennek tűnik. *Az egyik lehetséges kiút az állami erdőgazdálkodás költségvetési szervként történő kezelése lenne, miként ez az I. világháború előtt méltán nagy hírű kincstári gazdaságok esetében történt.* *Az ilyen jellegű útkeresés azonban, a költségvetés finanszírozási gondjainak tükrében és látva a költségvetési intézmények (egy kivétellektől eltekintve) gazdálkodó szervezeteinknél is sanyarúbb helyzetét, méltán vet fel igen megalapozott ellenérzéseket.* *A másik lehetőség — az adott gazdálkodási viszonyok összességének figyelembe vételével — a keletkező járdék állami kézbe történő összpontosítása, s ezáltal a vállalatok számára az egyenlő versenyfeltételek megteremtése.* Ennek a rendszernek természetesen összetevője kellene, hogy legyen az erdőfenntartás intézményes — a fakitermelési lehetőségek megvonásának állami jogán alapuló — biztosítása, de az is, hogy amennyiben az állami szintű érdekek a gazdaságtalan erdők kitermelését is megkövetelik, az erdőgazdálkodó járdékfizetési kötelezettségének megállapításánál ez mind negatív tétel vételesség figyelembe, s az így számított — adott esetben mínusz előjelű — egyenleg képezze a gazdálkodó és a költségvetés közötti elszámolás alapját. Ahhoz azonban, hogy egy ilyen jellegű rendszerváltás egyáltalán megfontolás tárgyát képezhesse, egyértelműen a gazdasági-társadalmi reform következetes végrehajtása szükséges.

Európa fafelhasználása a következő évtizedekben erősebben fokozódik, mint a termelés üteme — a FAO/ECE előrejelzése szerint. Alátámasztani látszanak ezt a következő számok is: az egy főre eső fafogyasztás Kanadában 0,68; az USA-ban 0,47; a SZU-ban 0,34 és Nyugat-Európában 0,15 m³. Európában a norvég fogyasztás 0,66; a finn 0,55; az NSZK-é 0,18; Angliáé 0,16; a francia 0,13 és az olasz 0,06 m³/fő.

(ÖFZ, 1988., 11. Ref.: Jérôme R.)